

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора психологічних наук,
доцента Гончарук Наталії Миколаївни на дисертацію**

Астремської Ірини Володимирівни

**«Психологічні засади супервізії у подоланні синдрому емоційного вигорання
фахівців у системах спеціальної освіти та соціальної роботи»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук

за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія

Актуальність теми дисертації. Сучасні погляди на проблему емоційного вигорання у представників професій, котрі забезпечують освітній і соціально-психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, опираються на вагомому роль емоційно спрямованої взаємодії. Професійна діяльність фахівців спеціальної освіти, психологів, соціальних працівників тісно пов'язана з усуненням проблематики, зумовленої порушеннями розвитку та соціально-емоційною дезадаптованістю дітей, що несе відповідні емоційні навантаження на фахівців і визначає особливі вимоги до їхніх професій. Попередження емоційного вигорання передбачає здатність до саморегулювання станів емоційного, розумового і фізичного виснаження. Найбільш повно із цими проблемами допомагає впоратись супервізія, що зумовлює необхідність її ґрунтовного наукового дослідження.

Супервізія відіграє ключову роль у вирішенні проблеми емоційного вигорання, окрім того вона спрямована на підвищення компетентностей фахівців, котрі працюють із дітьми з особливими освітніми потребами. Супервізор проводить моніторинг засобів професійної практики і формує технологію удосконалення необхідних аспектів діяльності фахівця. Таке втручання здійснюється більш досвідченим і професійно компетентним представником професії для тих спеціалістів, котрі розпочинають своє професійне зростання. Воно є необхідним засобом професійного навчання в галузі допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Супервізійний вплив в Україні суттєво змінився за останнє десятиліття, але наразі все ще є малодослідженою галуззю. Багато освітньо-професійних програм не мають в обов'язковому блоці освітніх компонентів, що стосуються вивчення супервізії. Водночас, більшість фахівців визнають, що супервізія – це окрема професійна практика, яка потребує спеціальної підготовки. Супервізор має володіти низкою навичок і компетентностей, починаючи з питань етичної відповідальності, готовності працювати над проблемами емоційного характеру, і завершуючи формуванням професійних компетентностей, підвищенням стійкості та резиліентності супервізованих. Саме це найбільш повно охарактеризовано у представленому дисертаційному дослідженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано самостійно. Тему дисертації затверджено у Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 6 від 28.11.2017 р.).

Структура, зміст дисертації та основні здобутки автора. У дисертаційній роботі Астремської Ірини Володимирівни здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми емоційного вигорання фахівців систем спеціальної освіти та соціальної роботи. У межах теоретичного дослідження визначено зміст, симптоми, причини емоційного вигорання, охарактеризовано емоційне вигорання як різновид професійної деформації, розкрито професійно-особистісні властивості фахівців спеціальної освіти та соціальної роботи як представників професій вищого типу просоціальної активності з найвищими емоційними навантаженнями, окреслено професійні ризики у фахівців психолого-педагогічної та соціальної сфер і роль супервізора в їх подоланні.

У контексті проведеного теоретико-методологічного аналізу дисертантка особливу вагу приділила дослідженню супервізії. Нею здійснено узагальнення психологічного змісту та систематизовано концептуальні підходи, що розкривають механізми реалізації супервізії. Вагомим внеском є опрацювання сучасних вимог до впровадження супервізії: з'ясування функцій супервізії, ролей і стилів діяльності супервізорів, супервізорських взаємин, сетингу, питань

відповідальності, на основі чого представлено моделі супервізії. Здобутком авторки є те, що у дисертації опрацьовано понад 320 зарубіжних та іншомовних літературних джерел, що дало змогу сформуванню концепцію теоретико-методологічних положень емпіричного дослідження та обґрунтувати методику дослідження.

Особливою заслугою Астремської Ірини Володимирівни є комплексне статистичне опрацювання даних шляхом обчислення дескриптивних статистик мір центральної тенденції та мінливості. Для статистичного опрацювання даних було широко використано методи непараметричної статистики: U-критерій Манна-Вітні та критерій рангової кореляції Спірмена, які обчислювались за допомогою пакету статистичних програм SPSS 20.0 for Windows.

Значимим внеском дисертантки стало емпіричне дослідження референтів емоційного вигорання фахівців у сфері спеціальної освіти, психології та соціальної роботи. Зокрема, описано результати вивчення індивідуальних особливостей, поведінкових проявів, вольових властивостей, ціннісних установок, мотиваційних, організаційно-професійних факторів, світоглядних установок, самоусвідомлення.

На основі отриманих експериментальних даних здійснено верифікацію моделі супервізії як ефективного методу подолання емоційного вигорання фахівців сфери спеціальної освіти та соціальної роботи. Дисертанткою відзначено, що показники емоційного вигорання між контрольною та експериментальною групами збільшилися на статистично значущому рівні.

Апробацію результатів формувального експерименту здійснено у різних областях України та впроваджено в практичну діяльність 11-ти закладів освіти та установ професійного розвитку: Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського; ПВНЗ «Медико-Природничого Університету» м. Миколаєва; Миколаївської спеціальної школи для дітей з порушенням зору ММР МО; Миколаївської загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів №3 Миколаївської обласної ради; Комунального закладу «Миколаївська спеціальна школа №6» Миколаївської обласної ради; Центру професійного розвитку

педагогічних працівників Миколаївської міської ради; Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; Департаменту соціального захисту населення Миколаївської обласної військової адміністрації; Департаменту праці та соціального захисту населення Миколаївської міської ради; Миколаївського обласного центру соціальних служб Миколаївської обласної військової адміністрації. За результатами проведеного дослідження доведено ефективність використання розробленої методики, що підтверджено кількісними та якісними показниками. Основний зміст і результати експерименту оприлюднено на 29 міжнародних науково-практичних конференціях, міжнародних конгресах, всеукраїнських конференціях і семінарах, які проводились у містах Києві, Миколаєві, Рівному, Одесі, Херсоні, Чернівцях, Boston, Budapest, Krakow, London, Svishtov та ін. регіонах впродовж 2011–2023 рр.

Ступінь новизни основних результатів дисертації. Аналіз наукового доробку авторки показав, що нею вперше: розроблено концептуальне положення супервізії як методу подолання синдрому емоційного вигорання фахівців систем спеціальної освіти та соціальної роботи; теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель супервізії, яка складається з трьох блоків: концептуального, змістово-технологічного, критеріально-результативного; науково обґрунтовано й описано компонентний склад кожного блоку структурно-функціональної моделі супервізії, який охоплює мету, методологічні засади, психологічні детермінанти та принципи (концептуальний блок), сетинг, функції, фокуси, методи (техніки, прийоми, засоби) та фази (змістовно-технологічний), критерії та результат (критеріально-технологічний); розкрито психологічний зміст супервізії, що характеризує її як унікальний та ефективний метод професійного супроводу працівників системи спеціальної освіти та соціальної роботи, спрямований на формування навичок практичної діяльності через рефлексію суб'єктивних компонентів професійної взаємодії і установок стосовно клієнтів, колег і самого себе, при якому відбувається корекція та регуляція емоційно-вольових процесів; доведено, що структурно-функціональна модель супервізії характеризується певною комбінацією всіх компонентів, які відображають її

психологічний зміст; виокремлено специфічні особливості та сучасні вимоги до впровадження супервізії; виявлено психологічні особливості синдрому емоційного вигорання таких професій як практичний психолог, фахівець спеціальної освіти, соціальний працівник, які надають допомогу дітям з особливими освітніми потребами; визначено й емпірично підтверджено основні фактори емоційного вигорання, сформованість яких визначає рівень синдрому емоційного вигорання, забезпечує успішність взаємодії з іншими людьми в мікро- та макросоціумі; теоретично обґрунтовано і доведено ефективність супервізії в подоланні синдрому емоційного вигорання фахівців системи спеціальної освіти та соціальної роботи.

Практична цінність результатів дослідження. Значним здобутком дисертантки є розроблення комплексу психодіагностичного інструментарію з метою вивчення регулятивних чинників професійного вигорання. Обґрунтовано та впроваджено авторську модель супервізії, спрямовану на подолання синдрому емоційного вигорання фахівців систем спеціальної освіти та соціальної роботи. Теоретичні положення та практичні висновки дисертаційної роботи можуть бути використані викладачами на лекційних, практичних і лабораторних заняттях курсів «Експериментальна та практична психологія», «Психологія праці», «Клінічна психологія, патопсихологія та гештальт-терапія», «Основи психотерапії», «Сімейне консультування», «Психологічне консультування та основи корекції», «Глибинна психологія та психосоматика», «Специфіка роботи психолога в клініці», «Психологія професійного довголіття», «Психологічний супровід людей з обмеженими можливостями». Особливо цінними є матеріали дисертації, викладені в навчальних посібниках «Супервізія» та «Прикладні методики соціальної роботи та основи супервізії» для викладачів дисциплін «Супервізія в соціальній роботі», «Прикладні методики соціальної роботи», «Супервізія в спеціальній освіті», «Супервізія в діяльності практичного психолога», «Супервізія в професіях допомоги» та ін., а також в організації навчальних і виробничих практик майбутніх психологів, соціальних працівників, фахівців спеціальної освіти; у психодіагностичних дослідженнях сфери професійного вигорання працівників і

супервізії в сфері професій типу «людина-людина» студентами, аспірантами, викладачами, в організації та проведенні супервізорських сесій.

Практичне значення отриманих результатів забезпечується узагальненнями, висновками та пропозиціями щодо можливостей підвищення ефективності у подоланні емоційного вигорання фахівців систем спеціальної освіти та соціальної роботи. Результати дослідження можуть бути використані в процесі підвищення кваліфікації лікарів, практичних психологів, дефектологів, фахівців спеціальної освіти, педагогів, соціальних працівників, їх навчання, а також у проектуванні кваліфікаційних стандартів та освітніх систем для вищезазначених спеціальностей.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Результати роботи дисертантки відображено в 81 публікації, із яких 1 одноосібна монографія, 4 статті у наукових фахових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз Web of Science, 21 статті у наукових фахових виданнях України та 10 статей у міжнародних наукових виданнях інших держав, що включені до наукометричних баз даних; 9 статей – в інших міжнародних та наукових виданнях України; 36 публікацій в інших виданнях, з яких – 34 апробаційного характеру у збірниках матеріалів конференцій та ін., 2 навчальні посібники.

Зауваження та рекомендації. Даючи загальну позитивну оцінку результатів представленого наукового дослідження, констатуємо її вагому теоретичну і практичну цінність в українській науці і професійній практиці висловлюємо окремі зауваження та побажання:

1. У дисертаційній роботі ґрунтовно представлений теоретичний аналіз супервізії представників різних груп соціоорієнтованих професій, у тому числі психологічного профілю. Водночас, слід зазначити, що теоретичний аналіз більшою мірою стосувався питань психотерапевтичної супервізії і менше уваги було акцентовано на питаннях супервізії психологів. Відповідно до цього, бажано здійснити диференціювання цих понять для уточнення ролі та функцій психолога у супервізійних групах.

2. Дисертанткою ґрунтовно описано теоретико-методологічні основи супервізії й представлено результати експериментального дослідження супервізії, втім, хотілось би висловити побажання детальніше розкрити методичні аспекти роботи супервізійних груп та алгоритм проведення супервізії на формувальному етапі дослідження.

3. Дисертація, безумовно, виграла б, якби у формувальному експерименті було розроблено і запропоновано техніки для підвищення резилієнтності тих конкретних якостей, за якими отримано низькі показники на констатувальному етапі дослідження.

4. У четвертому розділі (с. 459) вказано, що «перебіг психічної діяльності у всіх груп відбувається за жіночим типом». Відповідно, варто уточнити, чи досліджувалося поняття гендеру або статево-рольові характеристики для порівняння особливостей перебігу психічної діяльності у чоловіків і жінок, і чи достатня вибірка чоловіків для порівняльного аналізу статево-рольових особливостей поведінки?

Акцентуємо увагу на тому, що наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертації Астремської Ірини Володимирівни «Психологічні засади супервізії у подоланні синдрому емоційного вигорання фахівців у системах спеціальної освіти та соціальної роботи», не знижують її наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на привернення уваги дисертантки до ще не досліджених аспектів наукової проблеми.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Представлена до захисту робота виконана на високому фаховому рівні, вона є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані дані, зокрема: системно вивчено проблему емоційного вигорання та особливості її подолання засобами супервізії, розроблено структурно-функціональну модель супервізії, виокремлено специфічні особливості та сучасні вимоги до її впровадження, обґрунтовано ефективність супервізії в подоланні синдрому емоційного вигорання фахівців систем спеціальної освіти та соціальної роботи. Отримані результати в цілому є суттєвими для подальших досліджень у представленому спрямуванні. Зауваження, побажання та поодинокі

дискусійні моменти не суперечать загальному висновку щодо значущості дисертаційного дослідження, що вказує на високий рівень наукової компетентності автора.

За актуальністю і змістом дисертаційна робота «Психологічні засади супервізії у подоланні синдрому емоційного вигорання фахівців у системах спеціальної освіти та соціальної роботи», подана на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. №1197 а її авторка Астремська Ірина Володимирівна заслуговує присудження вченого ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Н.М. Гончарук

